

Fale Alea 'o Tonga

**KO E MINITI 'O E
FEME'A'AKI
'A E HOU'EIKIMĒMIPA
'O E
FALE ALEA 'O TONGA**

FIKA	13A
'Aho	Mōnite, 5 'Akosi 2019

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI MĒMIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Fakafanua
Ha'apai

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2, Vahefonua

Hou'eiki Minisitā Kapineti

'Eiki Palēmia

Samuela 'Akilisi Pōhiva

'Eiki Tokoni Palēmia

Sēmisi Lafu Sika

'Eiki Minisitā Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

Lord Ma'afu Tuku'aulahi

'Eiki Minisitā Pa'anga & Palani Fakafonua

Dr. Pohiva Tu'i'onetoa

Eiki Minisitā Fēfakatau'aki, Konisiuma, Fakatupu Koloa,

'Ilo Fo'ou & Ngāue 'a e Kakai

Dr. Tu'i Uata

'Eiki Minisitā Polisi & Tāmate Afī, Tānaki Pa'anga & Kasitomu

Māteni Tapueluelu

'Eiki Minisitā Lao & Pilīsone

Sione Vuna Fa'otusia

'Eiki Minisitā Toutai

Sēmisi Tauelangī Fakahau

'Eiki Minisitā ki he Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi &

Ma'u'anga Fakamatala

Poasi Mataele Tei

'Eiki Minisitā Mo'ui

Dr. Saia Ma'u Piukala

'Eiki Minisitā Ako & Ako Ngāue

Penisimani 'Epenisa Fifita

'Eiki Minisitā Ngoue

Losaline Ma'asi

Hou'eiki Fakafofonga Nōpele

Lord Tu'ivakanō

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Tongatapu.

Lord Ma'afu

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2, Tongatapu

Lord Vaha'i

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 3 Tongatapu

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1

Vava'u.

Lord Tu'i'afitu

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2

Vava'u.

Lord Tu'iha'angana

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafofonga Nōpele 'Eua

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga Nōpele Ongō Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai 3, Tongatapu

Siaosi Sovaleni

Fakafofonga Fika 11, 'Eua

Tevita Lavemaau

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Mo'ale Finau

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Veivosa Taka

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

Sāmiu Kuita Vaipulu

Fakafofonga Fika 16, Vava'u

'Akosita Lavulavu

Fakafofonga Kakai 17, Ongō Niua

Vātau Hui

**‘ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 13A/2019
FAKATAHA ‘A E FALE ALEA ‘O TONGA**

*‘Aho: Monite 05 ‘Aokosi, 2019
Taimi: 10.00 am.*

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui ‘o e Hou’eiki Memipa ‘o e Fale Alea
Fika 03	:	Me‘a ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea
Fika 04	:	Lipooti ‘Atita’i ‘o e Ola ‘o e Tokateu ‘a Tonga ki hono Fakahoko ‘o e Ngaahi Taumu’a Fakalalakalaka Tu’uloa
Fika 05	:	Fakamatala Fakata’u ‘a e ‘Ofisi ‘o e ‘Atita Seniale ki he 2017-2018
Fika 06	:	‘Atita’i ‘o e Ngaahi Ngaue Fakapa’anga mo e Faipau ki he Lao 2017-2018
Fika 07	:	Fakamatala Pa’anga ‘a e Pule’anga Tonga ki he ta’u ‘oku ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2018
Fika 08	:	Fakamatala Fakata’u ‘a e Potungaue Ako mo e Akongaue 2014
Fika 09	:	Fakamatala Fakata’u ‘a e Potungaue Ako mo e Akongaue 2015
Fika 10	:	Fakamatala Fakata’u ‘a e Potungaue Ako mo e Akongaue 2016
Fika 11	:	Fakamatala Fakata’u ‘a e Potungaue Ako mo e Akongaue 2017
Fika 12	:	Lipooti Fakata’u ‘a e Polisi Tonga 2017-2018
Fika 13	:	Lipooti Fakata’u ‘a e Komisoni Fili 2018
Fika 14	:	Ngaahi Meá Makehe
Fika 15	:	Kelesi

Fakahokohoko e peesi

Fale Alea ‘o Tonga.....	5
Lotu	5
Ui ‘a e Fale	5
Poaki.....	5
Me’a e ‘Eiki Sea.....	6
Tōloi miniti 15 e Fale.....	6
Fokotu’u toloi Fale ‘ikai ma’u tokolahi pē <i>quorum</i> e Fale Alea.....	6
Poupou ke toloi Fale kae fakafaingamalie lau ngaahi pepa ki he ngāue Fale Alea	7
Kelesi.....	7

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: Mōnite, 05 ‘Aokosi 2019

Taimi: 1000-1005 pongipongi

Sātini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea e Fale Aleá. (*Lord Fakafanua*)

‘Eiki Sea: Mālō homou laumālie Hou’eiki. Kole atu ki he Fakafofonga Fika 3 ke tataki mai ‘etau lotú.

Lotu

(*Na’e tataki ‘e he Fakafofonga ‘o e Kakai, Tongatapu 3, Siaosi Sovaleni e lotu ki he pongipongi ní.*)

<006>

Taimi: 1010-1015

(*Na’e kei hoko atu pē ‘a e lotú.*)

<008>

Taimi: 1015-1020

(*Na’e kei hoko atu pē ‘a e lotu na’e tataki ‘e he Fakafofonga ‘o e Vāhenga Tongatapu 3, Siaosi ‘Ofa ki Vahafolau Sovaleni*)

‘Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke ui e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Falé.

Ui ‘a e Fale

Kalake Tēpile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá. Tapu mo e ‘Eiki Minisitā Pa’anga mo e Hou’eiki ‘o e Kapinetí. Tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki Nōpele ‘a ‘Ene ‘Afió, kae ‘uma’ā e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí, kae ‘atā ke fakahoko e ui ‘o e Falé ni ki he pongipongi ni. ‘Aho Mōnite ‘aho 5 ‘Akosi, 2019.

(*Na’e lele heni ‘a e taliui e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale*)

Poaki

‘Eiki Sea, kole ké u to e fakaongo mu’a. ‘Eiki Minisitā Fēfakatau’aki, ‘Eiki Nōpele Vaha’i, ‘Eiki Nōpele Nuku. ‘Eiki Sea ko e ngata’anga ē taliui. Ko e kau poakí, poaki ‘e toki me’a tōmui mai ‘a e ‘Eiki Palēmiá, poaki folau ‘a e ‘Eiki Tokoni Palēmiá, poaki mai ‘a e ‘Eiki Minisitā Fonuá, poaki folau ‘a e ‘Eiki Minisitā Mo’uí, poaki folau ‘a e ‘Eiki Minisitā ‘a e *MEIDECC*, poaki mai

mo 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa, poaki tengetange 'Eiki Nōpele Fusitu'a, poaki mai Tēvita Lavemaau, poaki mo 'Akosita Lavulavu, pea ko e poaki pea mo e Fakafofonga ongo Niua, kei tukuvakā 'i Niua, ngata'anga ia e tali ui. 'Eiki Sea, ko e ni'ihi 'oku 'ikai tali honau ui, 'oku 'i ai pē tui 'oku nau me'a tōmui mai. Mālō 'Eiki Sea.

Me'a e 'Eiki Sea

'Eiki Sea: Hou'eiki, mou me'a hifo pē ki he'etau taliui, ko e toko 10 eni 'oku poaki mai ki he 'ahó ni, tukukehe 'a e 'Eiki Palēmiá 'oku poaki tōmui mai. Ko e 'Eiki Minisitā Leipa 'oku 'ikai ke fakahū mai ha'ane tohi poaki pehē foki kia *Lord* Nuku, pea ko u fakatokanga'i ko 'etau fika 'oku nounou 'aki 'a e toko taha.

Tōloi miniti 15 e Fale

Hangē pē ko 'etau Tohi Tu'utu'uni Hou'eiki, toloi ē Falé, tau toki vakai ha miniti 'e 15 mei heni.

<000>

Taimi: 1040-1045

Sātini Le'o: Me'a mai 'Eiki Sea e Fale Aleá. (*Lord* Fakafanua)

'Eiki Sea: Fakatapu ki he 'afio 'a e Tolu Taha'i 'Otua 'i hotau lotolotonga. Tapu pea mo e Tama Tu'í, Tupou 6. Tapu atu ki he Ta'ahine Kuini, Nanasipau'u kae 'uma'a Hou'eiki. Tapu atu ki he Hou'eiki Minisitā, tapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga e kau Nōpele, tapu pea mo e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Mālō ho'omou laumālie lelei he pongipongi ni Hou'eiki. Hangē pē ko 'etau polokalama ngāue na'e tali 'e he Falé ni. Ko e 'aho 5 'o 'Akosi 'oku hoko atu ai e fakataha e Falé ni. Pea hangē pē ko e me'a 'oku mou me'a ki aí, tokolahi e Hou'eiki 'oku nau poaki mai 'i he pongipongi ni koe'uhi pē ko e ngaahi polokalama ngāue 'a'ahi faka-Fale Alea, ngaahi folau pehē foki ki hono talitali 'Ene 'Afíó 'i 'Eua. Pea mo e ngaahi fakataha kehekehe pē 'oku mo'ua ki ai e Hou'eiki Minisitā. 'I he'ene pehē na'e tokolahi e Hou'eiki na'e mama'o atú mei he Falé. Ka ko u fiefia ko u 'uhingá 'i he pongipongi ni 'oku ma'u pē 'etau *quorum* ke hoko atu 'etau fakatahá. Hou'eiki koe'uhi ko e pelepelengesi 'a e tokolahi ...

<001>

Taimi: 1045-1050

'Eiki Sea: ... 'etau kau fakatahá, na'e fai pē e feme'a'aki pea mo e ni'ihi e Hou'eiki Mēmipá, pea 'oku ou tui 'oku 'i ai e fokotu'u mei he 'Eiki Minisitā Polisi, me'a mai.

Fokotu'u toloi Fale 'ikai ma'u tokolahi pē *quorum* e Fale Alea

'Eiki Minisitā Polisi: Tapu mo e Feitu'u na, 'Eiki Sea, mālō ho'o laumālie ki he pongipongi ni pea ko u faka'apa'apa atu pē ki he 'Eiki Minisitā Pa'angá, mo e Hou'eiki Mēmipa e Kapinetí, pea pehē ki he kau Fakafofonga e Hou'eiki Nōpelé. Mālō ho'omou laumālie ki he pongipongi ni, kae 'uma'a hoku kaungā Fakafofonga ki he Kakaí. Sea, mālō e ma'u faingamālie ko e fokoutua hake pē e motu'a ni, ko hono 'uhingá ko 'etau founga ngāue mo e me'a 'oku me'a ki ai e Feitu'u na,

'Eiki Sea. Ko e *quorum* 'oku fakatatau ki he'eku ma'ú 'oku 'ikai ke ma'u, 'oku totonu ia ke toko 14, Sea, ka ko e tu'u ko eni 'oku 'ikai ke ma'u, pea ko e 'uhingá pē ko 'etau tohí, mo e founa tu'utu'uni. 'Oku fai ai e kole mo e fokotu'u ki he Feitu'u na, hangē pē ko e ngaahi 'uhinga kuo ke me'a mai 'akí, 'oku 'i ai e ni'ihí 'oku nau kei 'A'ahi faka-Fale Alea. Ko e ni'ihí ko eni e Hou'eiki Minisitā nau muimui atu 'i he hā'ele, 'i he hā'ele 'i he Faka'ali'ali Ngoué, 'oku nau toki me'a mai kinautolu ke fakahoko e ngaahi 'a'ahi ko iá 'o fakatatau ki he'etau Tu'utu'uni Tu'uma'u, 'i he uike ni. Pea 'oku lahi mo e ni'ihí he Hou'eiki Minisitā 'oku 'i ai pē e ngaahi fakataha pau 'oku nau kei me'a atu ai ki muli, kae pehē ki he Hou'eiki 'o e Nōpele 'o e fonuá, pea ko hono 'uhingá, Sea, ko e tūkunga ko iá, 'oku fai ai 'a e fokotu'u na'a 'oku fakapotopoto ko hono 'uhingá ko 'etau 'asēnita, ko e ngaahi fakamatala fakata'u pē, kapau na'e 'i ai ha me'a 'oku fakavavevave mo mafatukituki, ka ko hono 'uhingá ko e ngaahi fakamatala fakata'u pē.

'Oku fai atu ai 'a e fokotu'u mo e poupou na'a lelei ke to e ki'i nga'unu mo tōloi hotau Falé, ki ha taimi 'e faingamālie e Hou'eiki Mēmipá. Kuo tau angamaheni 'aki, 'Eiki Sea, 'oku 'i ai e taimi e ni'ihí ia 'oku ma'u ai e *quorum*, toko 14, ko 'ene hoko atu pē e feme'a'aki, pea me'a atu e toko 4 ia, 'o holo hifo ia 'o to e toko si'i ange. Ko hono 'uhingá ke ma'u 'a e laumālie mo e mafatukituki 'o e fakahoko fatongia ho Falé. 'Oku 'aonga ia ke kakato pē tokolahi e kau Mēmipá heni, pea 'oku fai atu ai 'a e poupou, 'e fakapotopoto ke toloi pē hotau Falé, 'Eiki Sea, na'a lava ke toloi atu ki he uike kaha'ú. Mālō Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki, ko e fokotu'u eni mei he 'Eiki Minisitā Polisi. 'Oku 'i ai ha poupou?

Sāmiu Vaipulu: 'Oku tau lolotonga 'ikai ke tau a'u kinautolu ia, Sea. Ko ē 'oku 'ikai ke 'i heni e Minisitā Lao ia.

'Eiki Sea: Ko ia na'e lau pē e Minisitā Lao 'aneuhu, ka ko eni kuo me'a ia.

Poupou ke toloi Fale kae fakafaingamalie lau ngaahi pepa ki he ngāue Fale Alea

Sāmiu Vaipulu: Ko ia ko 'etau foki mai eni mei he 15, Sea. Pea ko e taha pē 'oku ou poupou pē au, 'Eiki Sea, ki he fokotu'u ko ení. Hangē ko 'eku vakai hifo ki he fika 4, 5, mo e 6, 'oku ou lolotonga lau 'e au e konga ko ē ki he 5, 'oku kei to e lahi e me'a ia ke laú, he na'a mau toki foki mai mautolu mei he 'a'ahí. Ka u poupou pē au ia ki he Minisitā Polisi, kapau te tau tōloi atu ha ngaahi taimi kae lava 'o feinga'i ke lau e me'a ni, ko 'ene 'aongá pē ke lau ke kakato, Sea. Mālō.

'Eiki Sea: Ko ia, Hou'eiki na'e 'ikai ke ma'u 'etau *quorum*, pea na'e ma'u, pea ko eni 'oku 'ikai ke to e ma'u, pea kapau 'e pehepehē pē he toenga e uike ni, mahalo 'oku sai ange ke tau tōloi, hangē ko e fokotu'u mei he 'Eiki Minisitā Polisi, poupou mai ki ai e Fakafofonga Vava'u. Hou'eiki, mou me'a hake ke tau kelesi. Toloí e Falé ki he 10.00 Mōnite uike kaha'ú.

Kelesi

(Na'e kelesi tuku ai pē 'a e Fale Alea 'e he 'Eik Sea, Lord Fakafanua)

<006>

